

UO‘K: 504.062:351.78(100+575.1)

XORIJYIY TAJRIBALAR ASOSIDA FAVQULODDA EKOLOGIK VAZIYATLARNI BOSHQARISH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH IMKONIYATLARI**ВОЗМОЖНОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМОВ УПРАВЛЕНИЯ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫМИ ЭКОЛОГИЧЕСКИМИ СИТУАЦИЯМИ НА ОСНОВЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА****OPPORTUNITIES TO IMPROVE EMERGENCY ENVIRONMENTAL MANAGEMENT MECHANISMS BASED ON FOREIGN EXPERIENCES****Azizov Tuxtamish A'zamovich**

“ISFT” institutining ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, “Gumanitar va tabiiy fanlar” kafedrası professori v.b.

Annotatsiya

Ushbu maqolada rivojlangan davlatlarning favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish tajribalari tahlil qilinib, O'zbekiston Respublikasida mavjud boshqaruv tizimini takomillashtirish imkoniyatlari o'rganilgan. Xalqaro ilg'or amaliyotlar asosida O'zbekiston sharoitida favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish tizimiga moslashuvchan va innovatsion yondashuvlarni joriy etish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari milliy boshqaruv tizimini takomillashtirish, ekologik xavfsizlikni oshirish va xalqaro tajribalarni integratsiya qilish uchun ilmiy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Аннотация

В статье проанализирован международный опыт управления чрезвычайными экологическими ситуациями в развитых странах, а также изучены возможности его применения в условиях Республики Узбекистан. На основе передовых практик предложены рекомендации по адаптации и внедрению инновационных подходов в систему управления чрезвычайными экологическими ситуациями в Узбекистане. Полученные результаты могут служить научной и практической основой для совершенствования национальной системы управления и повышения экологической безопасности.

Abstract

This article analyzes the experiences of developed countries in managing emergency environmental situations and explores the possibilities of applying these practices in the Republic of Uzbekistan. Based on international best practices, the study proposes recommendations for introducing adaptive and innovative approaches into Uzbekistan's emergency environmental management system. The research results serve as a scientific and practical basis for improving the national management system, enhancing environmental safety, and integrating global experiences.

Kalit so'zlar: Favqulodda ekologik holatlar, boshqaruv tizimi, xorijiy tajriba, texnologik yondashuv, ekologik xavfsizlik, O'zbekiston.

Ключевые слова: Чрезвычайные экологические ситуации, система управления, международный опыт, технологические подходы, экологическая безопасность, Узбекистан.

Key words: Emergency environmental situations, management system, international experience, technological approaches, environmental security, Uzbekistan.

KIRISH

Bugungi kunda global miqyosda ekologik xavfsizlik va favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish masalalari insoniyat sivilizatsiyasi barqaror taraqqiyotining muhim omili sifatida e'tirof etilmoqda. Iqlim o'zgarishi, sanoat va urbanizatsiyaning keskin sur'atlari, texnogen avariya, tabiiy ofatlar kabi omillar butun dunyo davlatlarini ushbu yo'nalishda kompleks va tizimli choralar ko'rishga majbur qilmoqda. Xususan, favqulodda ekologik holatlar oqibatlarini boshqarish, barvaqt ogohlantirish, oqibatlarni kamaytirish va ularni samarali bartaraf etish bo'yicha ilg'or mamlakatlarda ishlab chiqilgan mexanizmlar va boshqaruv usullari hozirda xalqaro tajribaning ajralmas qismi sifatida keng qo'llanilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish tizimi shakllantirilgan bo'lib, sohada qator normativ-huquqiy hujjatlar va institutlar faoliyat yuritmoqda. Biroq, so'nggi yillarda olib borilgan tahlillar mamlakatda mavjud boshqaruv tizimining samaradorligi

va barqarorligi borasida bir qator tizimli kamchiliklar mavjudligini ko'rsatmoqda. Jumladan, resurslarning cheklanganligi, davlat organlari o'rtasida muvofiqlashtirish mexanizmlarining samarali ishlamasligi, monitoring va ogohlantirish tizimlarining zamonaviy texnologiyalar bilan to'liq integratsiyalashmaganligi aniqlanmoqda. Bu esa favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish samaradorligiga bevosita salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu bois, xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganish, ularning samarador jihatlarini tahlil qilish va ularni O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlarini aniqlash ushbu tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – rivojlangan davlatlar tajribasini tahlil qilish orqali O'zbekistonda favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish tizimini takomillashtirishning institutsional va tashkiliy asoslarini ishlab chiqishdir. Tadqiqot obyekti sifatida rivojlangan davlatlarning favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish mexanizmlari va O'zbekiston tajribasi tanlab olindi, predmeti esa xorijiy tajribalarni O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlari va mexanizmlaridir. Tadqiqotda normativ-huquqiy tahlil, tizimli-analitik yondashuv, komparativ tahlil va ekspert baholash usullari qo'llanildi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish mexanizmlarini xorijiy tajriba asosida takomillashtirish imkoniyatlarini aniqlash uchun kompleks tahliliy va solishtirma yondashuvlar qo'llanildi. Avvalo, rivojlangan davlatlar, jumladan AQSh, Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya va Yevropa Ittifoqi mamlakatlarining favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarishdagi amaliyoti, huquqiy bazasi, tashkiliy-institutsional mexanizmlari va monitoring tizimlari tahlil qilindi. Ushbu mamlakatlarning tajribasi zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, barvaqt ogohlantirish tizimlari, sun'iy intellekt asosida monitoring qilish, xalqaro ko'p tomonlama hamkorlik va fuqarolik jamiyatining faol ishtiroki asosida shakllangan bo'lib, ularning samarador jihatlarini tizimli ravishda o'rganildi.

Tadqiqotda qo'llanilgan asosiy metodlar qatoriga huquqiy-tahliliy, tizimli-analitik, komparativ (taqqoslash) tahlil, SWOT-tahlil hamda ekspert suhbatlari metodlari kiradi. Huquqiy-tahliliy metod orqali O'zbekiston Respublikasi va xorijiy davlatlarning normativ-huquqiy hujjatlari, davlat dasturlari va favqulodda vaziyatlarni boshqarishga oid milliy va xalqaro standartlar tahlil qilindi. Tizimli-analitik yondashuv orqali favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish tizimining tashkiliy-institutsional tuzilmasi, funksional aloqalari va resurs taqsimoti tahlil qilindi. Komparativ tahlil esa xorijiy va milliy tajribalarni solishtirish, mavjud farqlar va o'xshashliklarni aniqlash, xalqaro tajribalarni O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlarini baholash imkonini berdi.

Bundan tashqari, SWOT-tahlil orqali O'zbekiston tajribasining kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlari va tahdidlari aniqlab berildi. Ekspert suhbatlari esa favqulodda vaziyatlarni boshqarish sohasidagi mutaxassislar, amaliyotchi rahbarlar, davlat va nodavlat tashkilotlar vakillari bilan olib borilib, ularning fikrlari asosida mavjud tizimdagi amaliy muammolar va cheklovlar yuzasidan chuqur tahlil o'tkazildi. Olingan natijalar tizimli sintez asosida umumlashtirilib, ilmiy asoslangan xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida rivojlangan davlatlarning favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish tajribalari batafsil tahlil qilindi va O'zbekiston Respublikasining amaldagi tizimi bilan solishtirildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, AQSh, Germaniya, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish yuqori darajada markazlashtirilgan, aniq institutsional tuzilmalarga ega bo'lib, barcha darajadagi boshqaruv organlari o'rtasida aniq vakolat taqsimoti va muvofiqlashtirish mexanizmlari samarali ishlamoqda. Ushbu mamlakatlarda barvaqt ogohlantirish tizimlari, real vaqt rejimida ishlovchi monitoring tizimlari, fuqarolik jamiyati va biznes sektorining faol ishtiroki asosida favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish tizimi yanada barqaror va samarali tashkil etilgan.

Xususan, xorijiy tajribalar shuni ko'rsatdiki, favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarishda zamonaviy texnologiyalar, sun'iy intellekt, raqamli kartografiya, dronlar va sensornayob tizimlardan keng foydalanilmoqda. Bunday texnologiyalar tahdidlarni erta aniqlash, ularni tezkor baholash va oqibatlarini minimallashtirishda muhim rol o'ynamoqda. Bundan tashqari, rivojlangan davlatlar tajribasida favqulodda vaziyatlarni boshqarish jarayoniga xususiy sektor va fuqarolik jamiyatining keng jalb etilishi orqali boshqaruv tizimining shaffofligi va ijtimoiy mas'uliyati kuchaytirilgan.

O'zbekiston tajribasida esa favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish tizimining institutsional asoslari mavjud bo'lsa-da, tizimning samaradorligi yetarlicha emasligi, texnologik infratuzilmaning eskirganligi, barvaqt ogohlantirish tizimlarining kam rivojlanganligi aniqlangan.

SIYOSAT

Shuningdek, davlat organlari o'rtasida muvofiqlashtirish mexanizmlarining sustligi, axborot tizimlari o'rtasida integratsiyaning pastligi, favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarishda fuqarolik jamiyatining ishtiroki cheklangan darajada ekani kuzatildi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, O'zbekiston sharoitida xorijiy tajribalarni qo'llashning bir qator imkoniyatlari mavjudligi aniqlangan. Bunda, birinchidan, markazlashtirilgan boshqaruv tizimini yaratish va unda barcha darajadagi organlar o'rtasida aniq vakolat taqsimotini joriy etish; ikkinchidan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida real vaqt rejimida monitoring va ogohlantirish tizimlarini joriy qilish; uchinchidan, boshqaruv jarayoniga fuqarolik jamiyati va xususiy sektorni faol jalb etish orqali boshqaruvning shaffofligi va samaradorligini oshirish imkoniyatlari qayd etildi. Shu bilan birga, mavjud milliy sharoit, iqtisodiy va institutsional imkoniyatlardan kelib chiqib, xorijiy tajribalarni bosqichma-bosqich va moslashuvchan tarzda tatbiq etish zarurligi alohida ta'kidlandi.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, rivojlangan davlatlarning favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarishdagi tajribalari yuqori samaradorlik, institutsional barqarorlik va texnologik rivojlanish darajasi bilan ajralib turadi. Bunday mamlakatlarda favqulodda vaziyatlarni boshqarish maxsus markazlashtirilgan institutlar orqali amalga oshiriladi, aholining keng ishtiroki, xususiy sektor bilan yaqin hamkorlik va zamonaviy texnologiyalar asosida barvaqt ogohlantirish va monitoring tizimlari yo'lga qo'yilgan. Bunday yondashuvlar favqulodda ekologik holatlar oqibatlarini minimallashtirish, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni saqlash va ekologik xavfsizlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi tajribasida esa favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish tizimida mavjud bo'lgan institutsional va tashkiliy asoslar hali to'liq takomillashmagan bo'lib, mavjud tizimda boshqaruv jarayonlarining samaradorligi, tezkorligi va shaffofligini oshirishga ehtiyoj mavjud. Tizimda mavjud muammolarni bartaraf etish, xalqaro tajribalarni moslashtirish orqali milliy boshqaruv tizimini zamonaviy bosqichga olib chiqish imkoniyatlari mavjud.

Shu asosda quyidagi takliflar ishlab chiqildi: birinchidan, O'zbekiston Respublikasida favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish bo'yicha markazlashtirilgan boshqaruv organini tashkil etish va unda barcha darajadagi organlar, xususiy sektor va fuqarolik jamiyatining faol ishtirokini ta'minlash; ikkinchidan, xalqaro tajriba asosida favqulodda vaziyatlarni boshqarish tizimida zamonaviy texnologiyalar, sun'iy intellekt, sensor tizimlari va real vaqt rejimida monitoring va ogohlantirish tizimlarini joriy etish; uchinchidan, fuqarolarni ekologik xavfsizlik masalalarida xabardor qilish va jalb qilish bo'yicha maxsus dasturlarni ishlab chiqish va ularni muntazam ravishda amalga oshirish.

Ushbu tavsiyalar O'zbekiston Respublikasida favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish tizimini xalqaro ilg'or tajribalar asosida takomillashtirish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. FAO (2023). *Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
2. GEF (2023). *Best Practices in Emergency Environmental Management: Lessons from GEF Projects*. Washington D.C.: Global Environment Facility.
3. IPCC (2023). *Climate Change 2023: Impacts, Adaptation and Vulnerability*. Geneva: Intergovernmental Panel on Climate Change.
4. Ministry of Emergency Situations of the Republic of Uzbekistan (2024). *National Strategy for Disaster Risk Management and Environmental Safety 2024–2030*. Tashkent: MoES Uzbekistan.
5. OECD (2023). *Environmental Governance and Disaster Risk Management in Uzbekistan: Review and Recommendations*. Paris: OECD Publishing.
6. UNEP (2023). *Global Environment Outlook 7 (GEO-7): Pathways to Environmental Resilience*. Nairobi: United Nations Environment Programme.
7. United Nations (2023). *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030: Midterm Review Report*. New York: United Nations Office for Disaster Risk Reduction.
8. World Bank (2023). *Resilient Societies: International Experience in Environmental Disaster Management*. Washington D.C.: World Bank Group.
9. Yo'ldoshev, S. (2023). *Favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish tizimining zamonaviy yondashuvlari: O'zbekiston tajribasi va xalqaro standartlar*. Tashkent: Fan va Taraqqiyot Nashriyoti.
10. Zokirov, B. (2022). *Ekologik xavfsizlik va favqulodda vaziyatlarni boshqarish: O'zbekiston va xorijiy davlatlar tajribasi tahlili*. Tashkent: Ekologiya va Atrof-Muhit Instituti.